

وابستگی به واردات کالاهای ضروری و بررسی برخی ابعاد آسیب‌زای آن بر اقتصاد ج.ا.ایران

علی یوسفی دیبا

دانش آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد اسلامی - دانشگاه خوارزمی - ali_yousefydiba@yahoo.com

چکیده

شناخت نقاط آسیب‌پذیری اقتصادی کشور می‌تواند برنامه‌ریزان و مسئولان اقتصادی را برای طرح‌ریزی نقشه‌های مناسب برای اقتصاد کشور بخصوص در شرایط سخت یاری رساند. در این راستا در پژوهش حاضر «وابستگی به واردات کالای ضروری» و برخی ابعاد آن مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد از آنجا که بخش عمده‌ای از درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت صرف واردات کالاهای ضروری می‌شود؛ در دوره تحریم از یک سو با قطع درآمد ارزی حاصل از صادرات نفت و از سوی دیگر با توجه به ساختار تورمی اقتصاد ایران، که عمده‌ترین بخش تورم از ناحیه کالاهای ضروری منتقل می‌شود، این مساله یعنی وابستگی به واردات کالای اساسی را می‌توان به عنوان یکی از نقاط آسیب‌زای اقتصاد ج.ا.ایران مطرح نمود.

کلمات کلیدی: کالای ضروری، آسیب‌پذیری، اقتصاد، تحریم، تورم

طبقه بندی JEL: H12, F31, F41, O50, F51

Dependence on imports of essential commodities and check out some traumatic aspects of the Islamic Republic of Iran economy

Abstract

By Identifying economic vulnerabilities economic planners and managers , especially in difficult conditions, can to design appropriate plans to help the country's economy. In this regard, In this study “dependence on imports of essential goods “ and some aspects of it have been studied. The findings show that because the vast majority of Foreign exchange earnings from oil exports are necessary to import essential goods; on the one hand during the sanctions by cutting off revenue from oil exports and on the other hand due to the inflationary economy of Iran, that the main part of the inflation is transferred from the essential goods; so the dependence on imports of essential goods can be considered as one of the Islamic Republic of Iran's economic vulnerability.

keywords: Essential goods, vulnerability, economy, sanction, inflation

مقدمه

بدون شک هیچ کشوری به تنهایی قادر به برآورده نمودن کلیه خواسته‌های مورد نیاز مردم خود نبوده و به دلایلی چون کمبود منابع و مواد اولیه، محدودیت‌های تکنولوژیکی و صرفه‌های اقتصادی، ناچار از واردات کالا و یا خدمات برای برآوردن این خواسته‌هاست. گرچه این امر از یک سو سبب تامین خواسته‌های افراد می‌شود، اما از سوی دیگر سبب پیوند خوردن رفاه افراد کشور داخلی به وضعیت و سیاست‌های سایر کشورها می‌شود که با وجود عادی بودن این مساله، گاه خواسته و یا ناخواسته سبب ایجاد اختلال در زندگی عادی و حتی کاهش سطح رفاه افراد کشور داخلی می‌شود؛ چرا که علاوه بر تغییرات سیاسی، تغییرات آب و هوایی، تغییرات نرخ ارز، مسائل اقتصادی، مسائل امنیتی و بسیاری از عوامل داخلی کشورهای تامین کننده که ممکن است سبب عدم تامین مواد مورد نیاز کشور داخلی شود، گاه برخی مسائل جهانی، منطقه‌ای و فی مابین شرکای تجاری نیز ممکن است سبب ایجاد محدودیت در تامین کالای مورد نیاز یک کشور از کشور شریک تجاری برای مدتی محدود و یا برای همیشه گردد.

بی گمان تحریم یکی از مهمترین و اثرگذارترین پدیده‌های موثر بر اقتصاد ج.ا.ایران طی سال‌های اخیر بوده که به دلیل تغییر سیاست‌های اقتصادی شرکای تجاری قدیمی، به طبع تاثیر بر روابط اقتصادی این کشورها با ج.ا.ایران، به طرق گوناگون بر اقتصاد ایران اثرگذار بوده‌است. البته بسته به نوع کالاهای وارداتی این اثر متفاوت بوده است، به طوری که گاه به دلیل کاربرد کالای وارداتی در سایر صنایع این تاثیرگذاری غیرمستقیم و در برخی موارد غیرمحسوس، اما گاه نیز به دلیل روانه شدن مستقیم کالا به بازار مصرفی، مانند کالاهای ضروری، محدودیت وارداتی تاثیر مستقیم و محسوس بوده و با عوامل روانی نیز تشدید می‌شده است.

بر همین اساس سوال اصلی این پژوهش آن است که آیا اقتصاد ج.ا.ایران به واردات کالای ضروری وابسته است؟ و در این صورت پیامد وابستگی به واردات کالاهای ضروری چیست؟ و برای یافتن پاسخ این پرسش، فرضیه زیر مورد آزمون واقع شده است:

"وابستگی به واردات کالاهای ضروری اقتصاد ج.ا.ایران را آسیب‌پذیر نموده است." در این راستا ساماندهی پژوهش به صورت زیر می‌باشد:

ابتدا و در بخش نخست ادبیات پژوهش ارائه و در بخش دوم مساله وابستگی و پیامد آن در شرایط تحریم بررسی شده است. بخش سوم مقاله به وابستگی اقتصاد کشور به واردات کالاهای ضروری پرداخته و وجود آن در اقتصاد کشور را اثبات می‌نماید. در بخش چهارم به صرف بخش مهمی از درآمد ارزی کشور جهت واردات کالاهای مورد بحث اشاره نموده و بخش پنجم به تورم ایجاد شده توسط کالاهای ضروری می‌پردازد و سرانجام مقاله در بخش ششم با خلاصه و نتیجه‌گیری به سامان می‌رسد.

1- ادبیات پژوهش

گرچه ادبیات اقتصادی مملو از اشاره به ناکارآمدی‌ها، تخصیص‌های نامناسب و مفاهیمی از این دست است، اما بررسی آسیب‌پذیری^۱ و تاب‌آوری یا مقاومت^۲ یک اقتصاد در بعد کلان سابقه چندانی ندارد. اخیراً در برخی مطالعات، میزان آسیب‌پذیری اقتصادها در مواجهه با شوک‌های خارجی بررسی شده و شاخص‌هایی برای آسیب‌پذیری یا مقاوم بودن آنها معرفی می‌شود. در این مطالعات دو دیدگاه غالب وجود دارد. دیدگاه نخست تاکید دارد که آسیب‌پذیری فقط در بحران‌های مالی مطرح بوده و معمولاً با عدم تعادل در بخش مالی اقتصاد آشکار می‌شود. در دیدگاه دوم آسیب‌پذیری اقتصاد با توجه به شرایط

¹ - Vulnerability

² - Resilience

ساختاری، و نحوه حرکت آن به سمت شوک‌های اقتصادی و مالی و چگونگی مواجهه و انعطاف‌پذیری یک اقتصاد در برابر این شوک‌ها بررسی می‌شود^۱ (شیث و رجب 2012)

درو، کندی و اسلاک^۲ (2004) در مقاله‌ای با عنوان «تفاوت‌های اقتصاد حوزه یورو و ایالات متحده از نظر انعطاف‌پذیری» به تفاوت‌های اقتصاد دو حوزه پرداخته و به دلایلی مانند عدم شفافیت بازار سرمایه، اندازه و وسعت کمتر، استفاده از ابزارهای مالی کمتر، اشکال نگهداری ثروت و دارایی، وابستگی بیشتر به نهاد بانکی، انعطاف پذیری کمتر بازار کار و محصول و ... اقتصاد حوزه یورو را آسیب‌پذیرتر از اقتصاد ایالات متحده می‌دانند.

لینو بریگولیو، کوردینا، فاروگیا، و ولا^۳ (2008) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌پذیری و مقاومت اقتصادی» آسیب‌پذیری اقتصاد یک کشور را به سه متغیر درجه بازبودن، تنوع صادرات، و میزان وابستگی به واردات کالاهای استراتژیک آن کشور نسبت می‌دهند. البته آنها اذعان می‌دارند که کالای استراتژیک از اقتصادی به اقتصاد دیگر متفاوت است؛ چنانچه مثلاً ممکن است برای کشوری کالایی مانند سوخت از نظر واردات استراتژیک باشد و در همان حال اقتصاد دیگری صادرکننده سوخت و در عین حال به واردات مواد غذایی وابسته باشد، که در این مورد برای کشور دوم، مواد غذایی کالای استراتژیک محسوب می‌گردد.

شیث و رجب^۴ (2012) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌پذیری اقتصاد کشورهای در حال توسعه: روش‌ها و مسائل» به مخاطرات پیش روی اقتصادهای در حال توسعه پرداخته و مواردی مانند گردش سرمایه بین نقاط مختلف جهان، گسترده‌گی بازارهای مالی، وابستگی به صادرات و مخاطرات موجود در بازارهای غذا و کشاورزی و ... را زمینه‌های بالقوه برای بروز آسیب معرفی می‌کنند.

در حوزه داخلی هر چند با شکل‌گیری ادبیات اقتصاد مقاومتی و برگزاری نشست‌ها و همایش‌هایی با همین موضوع پژوهش‌های فراوانی در این حوزه وجود دارد اما پژوهشی که متناسب و هم‌راستا با موضوع پژوهش حاضر باشد، یافت نمی‌شود. با این حال در برخی پژوهش‌های صورت گرفته اشاراتی نیز به نقاط آسیب کشور در برابر تحریم‌ها شده است.

حسنوی، نکویی و فتح‌اللهی (1393) در مقاله‌ای با عنوان «ارایه ساختار مفهوم برگشت‌پذیری اقتصادی در بستر اقتصاد مقاومتی» به شاخص مقاومت‌سازی و یا به زعم خود برگشت‌پذیری اقتصاد پرداخته و عنوان نموده‌اند که نرخ رشد اقتصادی حساسیت بیشتری به مقاومت‌سازی دارد تا آسیب‌پذیری و این نکته به این معنی است که تداوم رشد و حفظ و ثبات در اقتصاد به میزان زیادی در گرو مقاومت‌سازی است تا آسیب‌پذیری چرا که آسیب‌پذیری قابل کنترل نیست یا کنترل اندکی را می‌توان بر آن اعمال کرد لیکن مقاومت‌سازی در اختیار سیاست‌گذاران می‌باشد و قابل تقویت است. همچنین آنها نتیجه می‌گیرند که ایران از نظر اقتصادی به میزان زیادی در معرض آسیب‌پذیری قرار دارد و برگشت‌پذیری نیز در سطوح مناسب قرار ندارد. خادم‌علیزاده، عسکری و یوسفی دیبا در مقاله‌ای با عنوان بررسی آسیب‌پذیری اقتصاد ج.ا.ایران در شرایط تحریم آسیب‌پذیری اقتصاد ج.ا.ایران را مورد بررسی قرار داده و اقتصاد ایران را از جهاتی مانند وابستگی به صادرات تک محصول، محدودیت شرکای تجاری و عدم حمایت از تولیدات داخلی آسیب‌پذیر می‌دانند.

خادم‌علیزاده، عسکری و یوسفی دیبا (1392) به سیاست‌ها و چالش‌های پولی و ارزی ج.ا.ایران در سال‌های 88 تا 91 پرداخته و وابستگی به ارز حاصل از صادرات نفت را یکی از چالش‌های پولی و ارزی کشور دانسته و تجارت خارجی کشور را نیز متأثر از این موضوع می‌دانند.

عسگری (1392) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «مبانی و راهکارهای اقتصاد مقاومتی با تاکید بر تامین مالی صنعت نفت و گاز ایران» به این نتیجه رسیده است که روش‌های مورد استفاده در تامین مالی صنعت نفت و گاز یکی از نقاط آسیب‌پذیر صنعت انرژی کشور است که هم در تامین نیازهای سرمایه‌های صنعت نفت ناکارآمد است و هم آسیب‌پذیری بالایی دارد.

¹ - Anuradha Seth And Amr Ragab, 2012

2 - Aaron Drew, Mike Kennedy, Torsten Sløk

3 - Lino Briguglio, Gordon Cordina, Nadia Farrugia, and Stephanie Vella

4 - Anuradha Seth And Amr Ragab

2- وابستگی و تحریم

بی‌گمان علت اولیه واردات کالا و تجارت بین کشورهای مختلف تامین کالاهایی بوده است که از یک سو به دلایل مختلف در کشور مقصد قابلیت تولید نداشته و از سوی دیگر مورد نیاز بوده است. امروزه که با پیشرفت تکنولوژی در صنعت و کشاورزی امکان تولید بسیاری از کالاها در بسیاری از نقاط دنیا فراهم شده است؛ مهمترین عامل برای تجارت بسیاری از کالاها بین دو نقطه نه قابلیت تولید که شاید کیفیت و قیمت باشد. به همین دلیل نیز کشورها از سیاست‌های مختلفی در امر تجارت خارجی استفاده می‌کنند. وضع تعرفه‌های گمرکی، سهمیه برای ورود برخی کالاها، اعلام استانداردهای خاص برای کالاهای وارداتی، پرداخت یارانه به کالاهای ساخت داخل، سیستم‌های کنترل ارزی و محدودیت برای خروج ارز از جمله سیاست‌هایی است که کشورها برای حمایت از کالاهای ساخت داخل استفاده می‌کنند و در مقابل دامپینگ، مشوق‌های صادراتی، قراردادهای طولانی مدت، قرارداد انتقال تکنولوژی و غیره از جمله سیاست‌هایی است که کشورهای صادرکننده برای پیدا کردن بازارهای جدید صادراتی و یا ادامه آن استفاده می‌کنند.

با وجود آنکه تامین نیاز و افزایش رفاه یکی از ابعاد تجارت خارجی است، اما این مساله دارای ابعاد دیگری نیز هست که به آن پرداخته شده است. یکی از مهمترین مسائل مطرح در این زمینه تضعیف تولید ملی، بیکاری و در کنار آن وابستگی به خارج است که اثرات آن در برخی شرایط خاص مشخص می‌شود. تحریم را می‌توان یکی از مهمترین شرایط خاص برای نشان دادن اثر وابستگی به خارج در یک اقتصاد عنوان نمود. در این شرایط کشورهای تحریم‌کننده برای نیل دادن سیاست کشور هدف به سوی اهداف مورد نظر خود از سیاست تحریم استفاده می‌کنند؛ بدین ترتیب که کشور مورد نظر را تا رسیدن به اهداف مورد نظر خود به طرق مختلف از تجارت خارجی محروم می‌نمایند. در این شرایط است که عمق فاجعه وابستگی خودنمایی می‌کند. گرچه به دلایل انسانی کشورهای تحریم‌کننده کشور مورد نظر را آشکارا از واردات مواد غذایی محروم نمی‌نمایند اما واقعیت آن است که پس از تحریم تمامی ارکان اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور تحریم شده مورد آسیب قرار گرفته و عملاً مورد تهدید قرار می‌گیرد؛ چرا که یکی از مشکلات ایجاد شده بوسیله تحریم آن است که خواسته یا ناخواسته، امکان کاهش و کمبود کالاها و مایحتاج عمومی مردم وجود دارد. در چنین فضایی با امکان شکل‌گیری بازار سیاه کسانی سود می‌برند که به کالاهای ضروری و مورد احتیاج مردم دسترسی داشته باشند. مثلاً در خصوص وضعیت مردم عراق پس از تحریم‌های بین‌المللی آمده است: در شرایط کنونی تحریم موقعیتی در بازار عراق ایجاد کرده است که فرصت مناسبی برای تجار است تا از طریق تجارت با دولت در بازار سیاه روز به روز مرفه‌تر شوند. گزارش‌های دیگری که در مورد تحریم عراق وجود دارد چنین رویه‌ای را مورد تایید قرار می‌دهند به گونه‌ای که بیشترین منفعت حاصل از تحریم‌ها نصیب صدام و سران رژیم بعث و تعدادی از تجار بین‌المللی می‌شده و بیشترین صدمه و آسیب حاصل از تحریم‌ها نیز نصیب طبقه ضعیف جامعه می‌گردد است. (تدبیر 2، 1386) همچنین در گزارش موسسه واتسون در خصوص آثار منفی تحریم‌های هدفمند آمده است: این امر امکانپذیر نخواهد بود که آثار اقتصادی تحریم‌های هدفمند را تنها به اهداف محدود کنیم. اغلب اهداف (چه افراد باشند یا گروهها یا بخش‌های اقتصادی) در شبکه وسیعی از عرضه‌کنندگان، ارائه‌کنندگان خدمت یا مصرف‌کنندگان قرار دارند، به طوری که تحریم اقتصادی کاملاً نمی‌تواند محدود به اهداف گردد. در این صورت آثار تحریم‌ها به طور ناخواسته و غیر قابل اجتنابی به غیر هدف‌ها و عاملان بی‌گناه نیز سرایت خواهد کرد. (تدبیر 8، 1387) جدول (1) نمونه تحریم‌های صادراتی در برخی از کشورهای هدف نشان می‌دهد.

جدول (1) تحریم محصول ارز آور چند کشور تحریم شده

کشور	آفریقای جنوبی	آنگولا	برمه	رودزیا(زیمبابوه)	شیلی	عراق	کامبوج	کوبا	لیبی
محصول مورد تحریم	آهن و فولاد	الماس	صنایع نساجی	توتون و تنباکو	مس	نفت	الوار	شکر	نفت

منبع: (خادم‌علیزاده، عسگری، یوسفی دیبا، 1393)

3- اقتصاد ج.ا.ایران و وابستگی به واردات کالاهای ضروری

در تعریف کالای ضروری گفته می‌شود که آن کالایی است که به منظور حفظ سلامت یا بقای زندگی مصرف کننده مورد نیاز است. برخی از انواع کالای ضروری عبارتند از غذا، آب، سوخت، و همچنین مصالح ساختمانی مسکونی که می‌تواند برای ساخت خانه و سرپناه مورد استفاده قرار گیرد. (سایت businessdictionary) البته مسلم است که همیشه یک کالای خاص برای همه کشورها ضروری نبوده و بسته به شرایط آب و هوایی، منطقه جغرافیایی، استعدادهای طبیعی و شرایط تکنولوژیکی تعریف کالای ضروری از منطقه‌ای به منطقه دیگر، ممکن است متفاوت باشد.

جدول (2) نخستین ده قلم کالای وارداتی کشور از نظر ارزش، طی سال‌های 82 تا 91 را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول در میان بارزش‌ترین کالاهای وارداتی کشور، اقلام غذایی مانند گوشت، گندم، برنج، روغن و شکر، خوراک حیوان مانند کنجاله، دانه ذرت دامی، مکمل‌های دارویی و آهن، فولاد و قطعات خودرو دیده می‌شود. بر اساس تعریف ارائه شده برای کالای ضروری کلیه اقلام ذکر شده فوق را می‌توان جزء کالاهای ضروری محسوب نمود. از دیگر مهمترین ویژگی کالاهای ضروری آن است که سهم بزرگی از مخارج خانوارها صرف آنها شده و کمبود آنها ممکن است دارای بازتاب سریع و عمیقی در زندگی و رفاه خانوارها شود.

جدول (2) ده قلم کالای عمده وارداتی بر اساس ارزش طی 1382-1391

سال	شرح اقلام
1382	قطعات خودرو- شاسی موتوردار- نفت و روغن حاصل از مواد قیری- شمش آهن - قطعات خودرواحتراقی- روغن سویا ذرت دامی - روغن سبک - سیگار - برنج
1383	بنزین- شمش آهن- قطعات خودرو- موتور خودرو سنگین- قطعات توربین گازی- دستگاه‌های مکانیکی- دستگاه رادار- ذرت دامی- روغن سویا- ماشین معدنی
1384	بنزین- قطعه خودرو- شمش آهن- آهن نورد- لوله آهن- ماشین آلات معدنی - قطعات خودرو- موتور خودرو سنگین- قطعات توربین گازی- روغن سویا
1385	بنزین- شمش آهن- روغن سبک- قندوشکر- آهن لوله- ماشین آلات معدنی- قطعات خودرو- سیگار- تلفن همراه - برنج
1386	بنزین- شمش آهن- آهن نورد- آهن میله- قطعات خودرو- روغن سویا- روغن سبک- آهن تخت- ذرت دامی- دانه سویا
1387	شمش آهن- بنزین- گندم- روغن سبک- ذرت دامی- برنج- قطعات خودرو- آهن نورد- فسفات- آهن میله
1388	بنزین- شمش آهن- گندم- برنج- آهن نورد- روغن سبک- قطعات توربین- طلا- ذرت دامی- قطعات خودرو
1389	شمش آهن- ذرت دامی- آهن نورد- قطعات خودرو- برنج- کنجاله- قطعات توربین- گوشت- مکمل دارویی- قند و شکر
1390	شمش آهن- برنج- ذرت دامی- آهن نورد- قطعات خودرو- مکمل دارویی- کنجاله- قند و شکر- گوشت- پلاسما
1391	گندم- شمش آهن- ذرت دامی- کنجاله- برنج- شکر- مکمل دارویی- پلاسما- روغن- پالم اولئین

منبع: گمرک ج.ا.ایران

جدول (3) نشانگر درصد سهم کالاهای موجود در سبد خانوار از سال 82 تا 91 است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود بیشترین سهم در این مجموعه متعلق به خوراکی‌ها، مسکن و حمل و نقل است و این سه گروه در مجموع بیش از 60 درصد از هزینه‌های خانوار را تشکیل می‌دهند. این مطلب که مهمترین اقلام وارداتی کشور را کالاهای متعلق و یا مورد استفاده در بخش‌های فوق تشکیل می‌دهند، نشان از وابستگی کشور در تامین کالاهای ضروری است.

جدول (3) سهم کالا در سبد خانوار

1391	1390	1389	1388	1387	1386	1385	1384	1383	1382	کالا	
										سهم	درصد توزیع
26/2	24/9	24/9	23/7	23/8	23/4	23/9	23/7	25/4	26/3	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	
0/4	0/3	0/4	0/4	0/4	0/4	0/4	0/4	0/5	0/5	دخانیات	
4/5	4/6	4/9	5/1	4/6	5/0	5/2	5/6	5/6	6/2	پوشاک و کفش	
32/9	30/6	30/1	31/4	33/1	31/8	29/2	27/6	27/4	27/3	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوختها	
4/5	4/8	5/2	5/3	5/0	5/4	5/2	5/8	5/6	6/0	لوازم، اثاث و خدمات مورد استفاده در خانه	
5/5	5/3	5/6	5/1	4/5	4/4	4/4	4/3	4/2	5/1	بهداشت و درمان	
9/4	11/7	11/3	11/6	11/6	12/3	14/6	15/8	15/4	14/1	حمل و نقل	
2/0	2/3	2/3	2/3	2/6	2/6	2/1	1/8	1/5	1/2	ارتباطات	
2/3	2/7	2/8	2/7	2/4	2/6	2/8	3/0	3/4	3/6	تفریح و امور فرهنگی	
2/0	2/1	2/4	2/2	2/3	2/2	2/3	2/1	1/9	1/6	تحصیل	
2/1	2/3	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/3	2/3	رستوران و هتل	
8/2	8/4	8/0	8/0	7/5	7/6	7/7	7/6	6/9	5/6	کالاهای خدمات متفرقه	

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ایران

4- صرف درآمد صادرات نفتی برای واردات کالای ضروری

جدول (4) میزان وابستگی بودجه سال‌های مختلف ج.ا.ایران به درآمدهای نفتی طی سال‌های 1381 تا 1390 را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول میزان وابستگی درآمد دولت به نفت طی این سال‌ها به طور متوسط 43 درصد بوده است. گرچه درآمدهای ارزی ج.ا.ایران از محل فروش نفت به لطف قیمت بالای آن در سال‌های قبل از تحریم‌های اخیر مناسب بود اما بسیاری از عوامل مانند کاهش سرمایه‌گذاری خارجی، پرداخت تسهیلات ارزی به بخش خصوصی، افزایش واردات کالاهای اساسی و مصرفی، تعدد طرح‌های سرمایه‌گذاری (Habibi, 2008) و برخی سوء مدیریت‌ها سبب شد تا دولت فاقد ذخیره ارزی مطمئنی شده و بدین ترتیب تحریم صنعت نفت به عنوان چالشی جدی برای بخش ارزی و منابع ارزی دولت محسوب شود، چرا که به منظور کاهش درآمدهای ارزی ج.ا.ایران، آمریکا از سال‌ها قبل و سایر تحریم‌کنندگان از سال 2011 خرید نفت ایران را تحریم کردند.

بر اساس اطلاعات گمرک ج.ا.ایران کالاهای عمده وارداتی شامل بیست و یک قلم کالای با ارزش و از جمله ده قلم کالای وارداتی جدول (2) است. جدول (5) وزن و ارزش کل واردات و همچنین اقلام عمده وارداتی را طی سال‌های 81 تا 90 نشان می‌دهد. بر این اساس مشاهده می‌شود که اولاً ارزش بیست و یک قلم کالای عمده وارداتی نزدیک به یک سوم ارزش کل واردات کشور را شامل می‌شود. بعلاوه ستون پایانی جدول نشان می‌دهد که به طور متوسط چه مقدار از ارزش دریافتی از ناحیه صادرات نفت صرف ورود این نوع کالاها شده است. همانطور که از داده‌های این جدول مشاهده می‌شود این مقدار از 36 درصد تا 13 درصد متغیر بوده و در سال‌های پایانی مقدار ارزش کمتری صرف واردات این کالاها شده است، اما به طور متوسط طی این سال‌ها 22 درصد از ارزش حاصل از صادرات نفتی که مهمترین محل درآمد بودجه کشور است صرف واردات کالاهای عمده وارداتی و از جمله کالاهای ضروری می‌شود.

جدول (4) منابع اصلی تامین درآمد دولت ایران (ارقام میلیارد ریال)

سال	درآمدنفت	درآمد مالیاتی	سایر درآمدها	درآمدنفت به کل
1381	102626.4	50586.5	11943.8	0.62
1382	128153.9	65099	14614.6	0.62
1383	150413.3	84421.1	20165.9	0.59
1384	186342.4	134574.4	66752.6	0.48
1385	181881.2	151620.9	80425.9	0.44
1386	173519.1	191815.3	107660.6	0.37
1387	215650.3	239741.4	140583.6	0.36
1388	157817.5	300035.5	167306.4	0.25
1389	434485.5	284527.9	101054.8	0.53
1390	568277.1	359451.5	186650.5	0.50

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ایران

اهمیت این مساله را در چند بعد می توان بیان نمود:

اول اینکه نفت را که کالایی بین نسلی و مشترک بین نسل های فعلی و آینده است را نباید صرف واردات کالاهای مصرفی نسل فعلی نمود.

دوم اینکه چندین سال سرمایه گذاری مداوم همین مقدار ارز برای تامین این نوع کالاها علاوه بر تامین کالاهای فوق، منجر به ایجاد اشتغال و تکنولوژی نو در کشور خواهد شد.

جدول (5) ارزش و وزن کل واردات و اقلام عمده وارداتی

سال	وزن اقلام عمده وارداتی (هزار تن)	وزن کل واردات (هزار تن)	نسبت وزن اقلام عمده به کل	ارزش اقلام عمده وارداتی (میلیون دلار)	ارزش کل واردات (میلیون دلار)	نسبت ارزش اقلام عمده به کل	نسبت ارزش اقلام عمده به ارزش نفت صادراتی
1381	17986.2	26926.9	0.66	8419	22275	0.37	0.36
1382	12820.6	30105.8	0.42	7624	26597	0.28	0.28
1383	14881.1	34448.4	0.43	10777	35388	0.30	0.29
1384	13099.1	35465.6	0.36	12073	39247	0.30	0.22
1385	21811.4	43492.0	0.50	13460	41722	0.32	0.21
1386	21091.3	41469.0	0.50	14255	48438	0.29	0.17
1387	25.31.8	44148.0	0.56	17702	56042	0.31	0.20
1388	30287.4	51920.7	0.58	17685	55286.9	0.32	0.25
1389	21412.0	45346	0.47	15561	64450	0.24	0.17
1390	15737.4	38379.2	0.40	15711.1	61808.2	0.25	0.13

منبع: گمرک ج.ا.ایران و محاسبات پژوهش

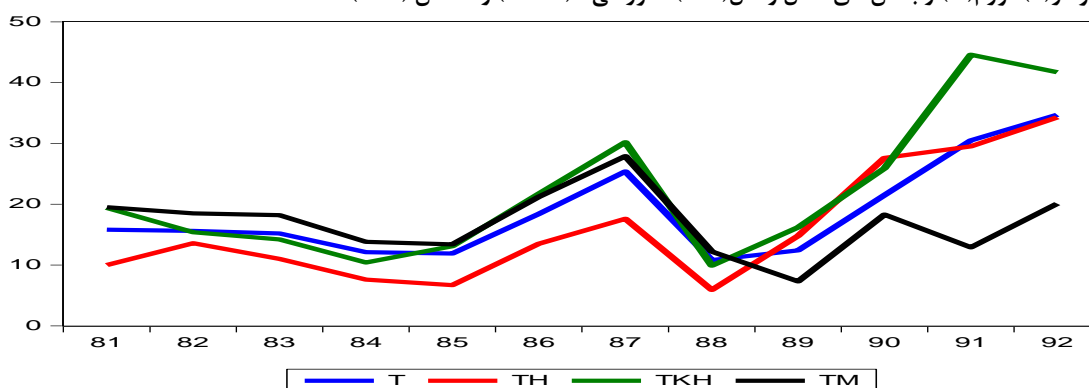

5- انتقال تورم توسط کالاهای ضروری

از دیگر آسیب‌های وابستگی به واردات کالاهای ضروری میزان تورمی است که از ناحیه این کالاها بر اقتصاد وارد می‌شود. در نمودار شماره (1) سیر شاخص کل تورم و تورم هر یک از سه بخش خوراک، حمل و نقل و مسکن در طول دوره مورد بررسی نشان داده شده است. بر این اساس تورم بخش خوراک معمولاً بالاتر از شاخص کل تورم بوده و بخش مسکن نیز در عمده زمان مورد بررسی بالاتر از شاخص کل است.

جدول (6) سهم تأثیرگذاری در افزایش شاخص کل تورم توسط اقلام 12 گانه کالایی بر اساس طبقه بندی COICOP¹ طی سال‌های 1381 تا 1392 را نشان می‌دهد. همانگونه که مشاهده می‌شود در متوسط این دوره گروه‌های خوراکی، مسکن و حمل و نقل بیشترین تأثیرگذاری در افزایش تورم را داشته‌اند که قبلاً از این سه گروه به عنوان کالاهای ضروری و در عین حال جزء مهمترین اقلام وارداتی کشور یاد شد.

نمودار (1) تورم (T) و بخش‌های حمل و نقل (TH)، خوراکی‌ها (TKH) و مسکن (TM)

منبع: محاسبات پژوهش

آنچه مسلم است اینکه وابستگی به واردات چنین کالاهایی در شرایط مانند تحریم به دلایل مختلف اقتصادی و غیراقتصادی ممکن است بار تورمی بیشتری را بر کشور تحمیل کند. شکل‌گیری بازار سیاه، سهمیه بندی کالا، کمبود ارز برای واردات، سهمیه بندی ارز، افزایش قیمت ارز، سهمیه بندی واردات، بدقولی شرکای تجاری و ... از جمله عواملی هستند که ممکن است از طریق وابستگی به واردات کالاهای ضروری منجر به تورم بیشتر و عمیق‌تری بر اقتصاد کشور شوند. چنانکه مشاهده می‌شود بخصوص شاخص تورم دو گروه خوراک و حمل و نقل در سال‌های پس از 89 که تأثیرگذارترین سال‌های تحریم در دوره اخیر بوده‌اند نسبت به دوره‌های قبلی بیشتر بوده است که در این خصوص همه عوامل قبلی مانند افزایش قیمت ارز، سهمیه بندی و ... تأثیرگذار بوده‌اند.

¹ - Classification of Individual Consumption by Purpose

جدول (6) میزان تأثیرگذاری اقلام 12 گانه کالایی در افزایش شاخص کل تورم (بر حسب درصد)

اقلام	سال												
	92	91	90	89	88	87	86	85	84	83	82	81	
خوراکی ها و آشامیدنی ها	35.12	37.08	40.7	38.75	40.64	28.83	35.86	34.4	31.9	28.8	31.2	33.2	40.1
دخانیات	0.57	0.65	0.94	0.15	0.1	1.32	0.38	0.6	0.4				
پوشاک و کفش	4.85	8.15	8.07	5.56	5.12	5.22	4.69	4.6	4.3	4.2	3.5	3	1.8
مسکن، آب، برق و گاز و سایر سوخت ها	30.01	16.11	13.65	25.17	18.21	34.94	33.02	33.7	32.7	38.2	38.9	37.5	38
اثاث، لوازم و خدمات مورد استفاده در خانه	5.24	9.17	8.68	4.88	4.32	2.46	5.91	5.6	6.2	5	5.3	3.3	2.1
بهداشت و درمان	6.96	7.44	5.69	5.36	10.05	10.28	5.45	5.5	6.9	9	6.3	5.9	5.6
حمل و نقل	8.10	9.51	9.39	11.85	10.81	5.16	7	7.7	6.2	6.3	7.4	9	6.9
ارتباطات	0.11	0.38	0.55	0.05	-0.01	0.03	-0.01	0	-0.1				
تفریح و امور فرهنگی	2.56	3.13	3.85	1.76	2.48	2.2	1.24	1.5	1.7	4	3.2	2.8	2.9
تحصیل	2.01	0.71	1.04	1.49	2.35	3.22	1.38	1.9	4				
رستوران و هتل	2.09	2.27	2.4	1.62	2.5	2.57	2.02	1.6	1.7				
کالاها و خدمات متفرقه	3.97	5.4	5.04	3.36	3.43	3.77	3.06	2.9	4.1	4.5	4.2	5.3	2.6
جمع خوراکی، مسکن و حمل و نقل	62.7	63.74	75.77	69.66	68.93	75.88	75.8	70.8	73.3	77.5	79.7	85	
جمع سایر اقلام	37.30	36.26	24.23	30.34	31.07	24.12	24.20	29.20	26.70	22.50	20.30	15.00	
تورم	34.7	30.5	21.5	12.4	10.8	25.4	18.4	11.9	12.1	15.2	15.6	15.8	

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ایران و محاسبات پژوهش

6- خلاصه و نتیجه گیری

کامبود منابع و مواد اولیه، محدودیت های تکنولوژیکی و صرفه های اقتصادی، از جمله لایلی است که کشورهای مختلف را ناچار از واردات کالا و یا خدمات برای برآوردن نیازهای ملل خود می کند. اما گرچه این امر از یک سو سبب تامین خواسته ها می شود اما از سویی دیگر سبب پیوند خوردن رفاه افراد کشور داخلی به وضعیت و سیاست های سایر کشورها می شود که با وجود عادی بودن این مساله، گاه خواسته و یا ناخواسته سبب ایجاد اختلال در زندگی عادی و گاه حتی کاهش سطح رفاه افراد کشور داخلی می شود. چرا که علاوه بر تغییرات سیاسی، تغییرات آب و هوایی، تغییرات نرخ ارز، مسائل اقتصادی، مسائل امنیتی و بسیاری از عوامل داخلی کشورهای تامین کننده که ممکن است سبب عدم تامین مواد مورد نیاز کشور داخلی شود، گاه برخی مسائل جهانی، منطقه ای و فی مابین شرکای تجاری ممکن است سبب ایجاد محدودیت در تامین کالای مورد نیاز یک کشور از کشور شریک تجاری برای مدتی محدود و یا برای همیشه گردد. در این راستا در پژوهش حاضر مساله وابستگی اقتصاد ج.ا.ایران به واردات کالاهای ضروری مورد بررسی قرار گرفت و نتایج زیر بدست آمد:

1. اقتصاد ج.ا.ایران در تامین کالاهای ضروری مانند خوراکی، مسکن و حمل و نقل به خارج از کشور وابسته است به طوری که در دوره 1381 به بعد کالاهای وابسته به سه گروه فوق از جمله واردات اصلی کشور بوده اند.
2. به دلیل وارداتی بودن چنین کالاهایی، رفاه مردم از جمله در شرایط تحریم در معرض تهدید قرار دارد.
3. قسمت قابل توجهی از درآمدهای ارزی کشور که بخش اعظمی از آن را ارز حاصل از صادرات نفت تشکیل می دهد صرف واردات کالاهای ضروری می گردد.
4. کالاهای ضروری بیشترین اثرگذاری بر شاخص کل تورم را داشته اند.
5. با توجه به اینکه ساختار ج.ا.ایران با تورم عجین گردیده، در شرایط تحریم به دلایل مختلفی، امکان تشدید تورم بخصوص از ناحیه کالاهای ضروری بر اقتصاد وجود دارد.

پیشنهادها و توصیه های سیاستی

1. بخشی از درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت صرف سرمایه گذاری برای ایجاد زمینه تولید کالاهای ضروری وارداتی در داخل کشور شود تا علاوه بر صرف درآمد حاصل از کالاهای بین نسلی نفت در جهت سرمایه گذاری، اشتغال و تولید این کالاها نیز حاصل آید.
2. با توجه به اینکه عمده اثر تورمی موجود در کشور از ناحیه کالاهای ضروری خوراک، مسکن و حمل و نقل است سیاست های اتخاذی ضد تورمی قابلیت کارکرد در این بخش ها را داشته باشند.

منابع :

1. حسنوی، رضا، نکویی، محمدعلی و فتح اللهی، فواد. 1393.ارایه ساختار مفهومی برگشت پذیری اقتصادی در بستر اقتصاد مقاومتی . دومین کنفرانس بین المللی اقتصاد در شرایط تحریم . دانشگاه مازندران. شهریور 93.جلد اول. ص 128
2. داده های آماری بانک مرکزی ج.ا.ایران . نمایه شده در نشانی www.cbi.ir
3. خادم علیزاده، امیر، عسکری، محمد مهدی و یوسفی دیبا، علی. بررسی آسیب پذیری اقتصاد ج.ا.ایران در شرایط تحریم. اولین کنگره اقتصاد مقاومتی. دانشگاه شهید بهشتی. بهمن 93.
4. عسگری، حسین. 1392. مبانی و راهکارهای اقتصاد مقاومتی با تاکید بر تامین مالی صنعت نفت و گاز ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی. 1392. ص 127
5. گمرک ج.ا.ایران. آمار صادرات و واردات ایران طی سال های 1382 تا 1391
6. موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد - 1387 - گزارش مقدماتی موسسه واتسون درباره تحریم های هدفمند - سلسله گزارش های بررسی تحریم - شماره 8، ص 23
7. موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد - 1386 - هوشمند کردن تحریم ها (آیا معیارها و ارزشهای انسانی در موفقیت تحریم نقش اساسی دارند؟) - سلسله گزارش های بررسی تحریم - شماره 2، ص 20
8. یوسفی دیبا، علی. 1392. بررسی سیاست های پولی و ارزی جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با تحریم اقتصادی (با تاکید بر راهکارها با رویکرد اسلامی). پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم اقتصادی. 1392. ص 58 - 65

منابع لاتین

1. Briguglio, Lino and Cordina, Gordon and Farrugia, Nadia and Stephanie Vella. 2008. Economic Vulnerability and Resilience Concepts and Measurements- Research Paper No. 2008/55
2. Drew, Aaron and Kennedy, Mike and Sløk, Torsten- differences in resilience between the euro-area and us economies. differences in resilience between the euro-area and us economies- OECD economics department. working papers no. 382
3. Habibi, nader. october 2008. the iranian economy in the shadow of economic sanctions. middle east brief . no.31
4. Seth, anuradha and Ragab, amr . 2012- macroeconomic vulnerability In developing countries: approaches and issues. working paper number 94. may 2012

سایت ها

1. [www. Businessdictionary.com](http://www.Businessdictionary.com)